

Vrijheid van meningsuiting bestaat ook uit betalen

Onlangs werd bekend dat een burgerinitiatief in het leven was geroepen. Het doel: een parlementaire enquête naar de invoering van de euro. Het werkelijke doel lijkt mij bespoediging van het einde van de euro. Een van de initiatiefnemers is jouw collega, hoogleraar culturele economie Arjo Klamer, tevens wethouder sociale zaken en participatie in Hilversum. Omdat ik benieuwd was waarom Klamer zo'n burgerinitiatief steunde, nodigde ik hem uit voor koffie. Die uitnodiging nam hij aan en tijdens een aangenaam gesprek gaf hij mij zijn boek *De euro valt! En wat dan?*

Volgens Klamer bestaan zowel euro als EU om de Frans-Duitse as in stand te houden en die as is onhoudbaar, zegt hij. In zijn boek schetst hij een scenario dat Duitsland al in 2016 uit de euro zal stappen uit bezwaar tegen 'de transferunie'. Mij lijkt dat onwaarschijnlijk, vooral om historische redenen. De trauma's van de twintigste eeuw zitten diep in het Duitse dna.

Veel van Klamers bezwaren tegen de euro zijn bekend, maar hij stelt dingen die voor mij althans nieuw waren. Zo suggereert hij, onder verwijzing naar het werk van de econoom Bernard Lietaer,

om diverse muntsoorten naast elkaar te laten bestaan. Een wereldmunt, de euro, daarnaast landelijke munten. En hij pleit voor regionale munten als 'gooise matrasjes', waarmee je alleen in het Gooi zou kunnen betalen.

Een romantisch idee, maar ik ben sceptisch. Van mijn reizen naar bijvoorbeeld Peru en Bolivia herinner ik me de geldwisselaars. Het vertrouwen in de lokale munt was zo laag dat de dollar als officiële munt dienst deed. Kan een regionale munt genoeg vertrouwen genereren om te overleven? Heeft een munt bestaansrecht als je er geen belasting mee kunt betalen?

Klamer stelt ook dat geld geen doel op zich mag zijn en dat niet alles een product is. Als voorbeeld noemde hij het gesprek dat ik met hem voerde. De koffie die we dronken kostte geld, maar de koffie was glijmiddel; doel was de dialoog en die heeft waarde zonder verhandeld te kunnen worden. Dat laatste denk ik ook. Hoewel bijna elk menselijk handelen op te vatten is als een transactie, zijn niet alle transacties terug te brengen tot monetaire transacties.

Klamer schrijft dat geld de samenleving niet kan binden, maar als je naar Amerika kijkt zou ik zeg-

gen dat geld en het geloof in de dollar juist het bindmiddel zijn van die samenleving. Wordt het niet tijd op te houden de smerigheid van het geld te prediken? En in navolging daarvan, zullen wij Klamer geld bieden om het burgerinitiatief te verlaten? Geld is namelijk ook een krachtig argument, leert de geschiedenis. Vrijheid van meningsuiting bestaat niet alleen uit spreken en schrijven maar ook uit betalen. Je mag mensen betalen om ze op andere ideeën te brengen. Of dit ook voor bedrijven geldt is discutabel.

Ik vermoed dat Klamer wel voor 500.000 euro het bedenkelijke burgerinitiatief wil verlaten. Zullen we hem een koffer met geld overhandigen? Zoals celibataire priesters verlangen naar de warmte van het menselijk lichaam, zo verlangen idealisten naar de warmte van het geld.

Hartelijke groet, Arnon

De euro is een soort Hotel California

Arjo Klamer is een sympathieke econoom. Hij schrijft overigens liever over economie dan over economie. Zo las ik als 21-jarige zijn prachtige boek *Conversations with Economists* over de grote macro-economische debatten gedurende de jaren zeventig en tachtig. Dat was tijdens mijn doctoraalvak macro-economie, dat werd gegeven door Rick van der Ploeg. Door dat vak wilde ik econoom worden.

Het probleem van de euro is dat bij economische tegenwind de wisselkoers niet langer kan dalen. De exporten trekken economieën niet langer uit het slop. Economische problemen lossen ook niet op omdat de arbeidsmobiliteit laag is, product- en arbeidsmarkten star zijn en inkomensoverdrachten tussen eurolanden vrijwel ontbreken. En het monetaire beleid is *one size fits no one*. Eurolanden komen een recessie alleen te boven na een pijnlijk en langdurig proces van loon- en prijsdalingen. Sommige economieën beweren daarom dat het beter is als Zuid-Europese landen een parallelle munt invoeren, of de euro (tijdelijk) verlaten. Zo'n nieuwe munt wordt subiet minder waard dan de euro, waardoor de concurrentiepositie zich herstelt.

De slechte concurrentiepositie van Zuid-Europese landen is alleen geen oorzaak van de eurocrisis. De oorzaak is een massieve toestroom van goedkoop krediet, op gang gebracht door banken, pensioenfondsen en andere financiële instellingen in Noord-Europa. Die kredietbonanza zorgde voor grote private schulden in Zuid-Europa - denk aan huizenbubbel in Spanje en Ierland - en publieke schulden in Griekenland en Portugal. Zuid-Europese economieën raakten oververhit met sterk stijgende lonen en prijzen. Hun slechte concurrentiepositie was daarvan het gevolg.

Ik deel je scepsis. Invoering van een parallelle munt kent grote risico's. Net als een (tijdelijke) herinvoering van de eigen munt. Het grootste voordeel - devaluatie - is tegelijk ook het grootste nadeel. Volgens de door mij bewonderde Barry Eichengreen roepen landen dan 'de moeder aller crises' over zich af: instorting van de economie door een financiële crash. Zodra een nieuwe of parallelle munt wordt ingevoerd, krijgt het nationale inkomen een klap. Alle transacties (salarissen, aankopen) worden immers afgerekend in de nieuwe munt, die minder waard is dan de euro. Zodra het inkomen daalt, terwijl al-

le schulden nog in euro staan, zijn wanbetalingen en faillissementen het resultaat. En als schulden wel worden omgezet in de nieuwe munteenheid, dan zullen schuldverschaffers in één klap hun bezittingen in waarde zien dalen.

In beide gevallen trekken financiers hun geld terug. De kapitaalmarkten gaan op slot en overheiden, huishoudens en bedrijven kunnen weinig tot niets meer lenen. Spaarders brengen hun geld over de landsgrenzen. En banken vallen om. Door de financiële crash stort de economie in. Het is mij nooit duidelijk geworden waarom vele collega's dit gevaar bagatelliseren.

Beste Arnon, het lijkt me een uitermate slechte investering om Klamer een koffer met 500.000 euro te overhandigen. Zolang schulden hoog zijn en het Europese bankwezen volledig is verknoopt, is de euro als *Hotel California*: je kunt er altijd in, maar nooit meer uit. Mochten de discussies van Klamer en zijn burgerinitiatief ooit serieus worden, dan slaan de financiële markten op hol. Het zijn daarom die discussies en dat burgerinitiatief die vanzelf ophouden te bestaan, maar niet de euro.

Vriendelijke groet, Bas

Briefwisseling tussen hoogleraar economie Bas Jacobs en schrijver Arnon Grunberg.